

УДК 902.01-051К.Міхаловський:378.4.096(477.83-25)“192”

АНТИКОЗНАВЧІ СТУДІЇ КАЗІМЕЖА МІХАЛОВСЬКОГО У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Віктор ГУМЕННИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: hvlterant@gmail.com*

Проаналізовано львівський період наукової та викладацької діяльності випускника та викладача Львівського університету, засновника польської школи середземноморської археології, професора Варшавського університету Казімежа Міхаловського. Встановлено, що спершу дослідник у студентські роки цікавився історією мистецтва, що надалі знайшло стійке відображення у його докторській дисертації та габілітаційній роботі. Проте К. Міхаловський із 1924 р. почав працювати на кафедрі класичної археології і під керівництвом Е. Булянди розпочав дослідження у сфері античної археології та історії. На підставі архівних документів та спогадів самого вченого охарактеризовано еволюцію його наукових інтересів та основні віхи роботи на кафедрі класичної археології Львівського університету. Завдяки збереженій документації уточнено реконструкцію його викладацької діяльності в університеті. Деталізовано внесок К. Міхаловського у вивчення низки проблем античної культури, зокрема, проаналізовано текст його докторської дисертації, охарактеризовано дослідження, які він подавав для здобуття габілітації у 1929 р.

Ключові слова: Казімеж Міхаловський, Львівський університет, антикознавство, класична археологія, міжвоєнний період, античність.

Одним із чільних дослідників античності у Львові протягом міжвоєнного періоду безсумнівно є Казімеж Міхаловський. Його навчання та становлення як науковця тісно пов'язані саме з Львівським університетом. Не зважаючи на те, що як його діяльність, так і загальна характеристика дослідження античності у Львові у міжвоєнний період потрапляла в поле зору багатьох дослідників [див., напр.: Бандровський, 2005; Баукова, 2014; 2015; Білас, 2005; Лаврецький, 2000; Погоральський, 2012, с. 656–657; Ситник, 2012, с. 113–115; Królczyk, 2015; 2016], у переважній більшості їхніх праць конкретна діяльність К. Міхаловського не була предметом спеціального розгляду, а потрапляла до поля зору авторів у контексті розробки ними інших питань. Окрім того, низка ключових моментів його наукової та педагогічної праці досі так і не знайшла свого висвітлення в історіографії. Саме тому нам видається доречним

розглянути студії К. Міхаловського у Львівському університеті крізь призму як архівних матеріалів, так і його власних спогадів, які не лише доповнюють один одного, але й дають змогу простежити еволюцію його інтелектуальної біографії.

Ключовими джерелами, які уможливають реконструкцію львівського періоду творчості К. Міхаловського, як уже було згадано, є його спогади [Michałowski, 1986] та матеріали габілітації, які разом із документацією, пов'язаною з роботою вченого у Львівському університеті у 1924–1930 рр., лягли в основу його справи, що зберігається в Державному архіві Львівської області (ДАЛО) [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269]. Особливий інтерес для нас також становить його докторська дисертація “Niobidzi w sztuce starożytnej (Z wyłączeniem grupy floreckiej i pokrewnych jej zabytków w rzeźbie statuarycznej)”, текст якої також зберігається у ДАЛО [ДАЛО, ф. 26, оп. 4, спр. 424].

Казімеж Міхаловський народився у Тернополі 14 грудня 1901 р., він походив із досить знаної у місті родини. Зокрема, під час окупації міста росіянами в роки Першої світової війни, його дід Еміль фактично виконував функції керівника міста. Після закінчення Тернопільської гімназії, служби у війську та участі в українсько-польській війні, К. Міхаловський потрапив у Львівський університет у 1919 р. Тоді під час військових дій він отримав відпустку, щоб почати навчання. Він записався на філософський факультет університету. Загалом атмосфера була далекою від спокійної, викладачі почували себе незвично в оточенні молоді, яка на пари приходила у військовій формі і “з багнетами” [Michałowski, 1986].

Казімеж обрав філософію та літературу як основні предмети для вивчення. Особливо тепло він згадував своїх тогочасних викладачів: К. Твардовського, М. Вартенберга та Е. Порєбовіча. У цей час він також хотів відвідувати заняття професора Яна Боллоз-Антонєвіча, але той не проводив занять у зимовому триместрі 1919 р. [Michałowski, 1986].

Не зважаючи на це, навчання тривало досить уривчасто і жоден із предметів, про які згадував сам К. Міхаловський, не мав у цей час прямого зв'язку з його майбутнім фахом археолога. Не надто сприятливим для навчання виявився 1920 р., тому лише у січні 1921 р. він, як і тисячі інших молодих чоловіків, змогли повернутися в університети для продовження свого навчання, “цього разу уже без зброї та багнетів” [Michałowski, 1986]. Проте з огляду на матеріальні труднощі, сам К. Міхаловський на навчання приходив у мундирі підхорунжого. Ситуація, що склалася, компенсувалася тим, що цього року навчання розпочалося “доботно”.

Війна закінчилася, проте становище студентів не було до кінця врегульованим, оскільки вони офіційно перебували просто у безтерміновій відпустці. Із часом вони, хоча й з труднощами, але адаптувалися до мирного життя. У цей період К. Міхаловський зміг врешті записатися на семінар

Я. Болоз-Антоневича, асистентом якого був Владислав Терлецький. Більшість серед учасників семінару становили студентки, проте було серед них і кілька студентів, серед яких виділявся майбутній професор історії мистецтва і хранитель “Оссолінеуму” Мечислав Гембаровіч. Я. Болоз-Антоневич був фахівцем у сфері італійського Ренесансу і, за словами К. Міхаловського, визнавав лише “велике мистецтво”, тобто твори відомих європейських майстрів пензля [Michałowski, 1986]. Окрім того, за освітою професор був філологом-германістом, що дещо специфічно впливало на проведення занять (він міг присвятити ціле заняття інтерпретаціям “Фауста” Гете, або ж дати студентам реферувати останні книги “Божественної комедії” Данте, що було досить дивним для семінару з історії мистецтва). Однак К. Міхаловський згадував, що саме на семінарі Я. Болоз-Антоневича він отримав вміння колективної роботи над певною проблемою [Michałowski, 1986]. Я. Болоз-Антоневич не бачив жодної відмінності між студентом другого року і докторантом чи навіть доктором на своїх заняттях. Саме тоді і зав’язалися тісніші стосунки К. Міхаловського з професором. Вагомий вплив на молодого студента мав також Владислав Подляха, якого вважали молодшим перспективним колегою професора, який, на відміну від Я. Болоз-Антоневича, таки створив справжню власну школу дослідження історії мистецтва.

Восени 1921 р. К. Міхаловський отримав змогу поїхати на один семестр на навчання до Відня. Тут він обрав курси, пов’язані саме з історією мистецтва, які читали Йозеф Стриговський та Юлій Шльосер. Утім, як згадував знаний археолог пізніше, він усвідомив неможливість “раціонально” організувати своє навчання через матеріальні труднощі й інфляцію (“суми, на яку зранку можна було поспіяти, ввечері не вистачало навіть на те, щоб купити одну сигарету”) [Michałowski, 1986]. Отож Казімеж вирішив хоча б частину часу використати на відвідування віденських музеїв. Згодом він вирушив у подорож до Венеції та Мілана, а після них – до Парижа. Під час цієї мандрівки він вивчив деякі музеї настільки досконало, що навіть через багато років не повертався до них, а під час перебування в Парижі Сорбонна видавалася йому “центром світу” [Michałowski, 1986].

Після повернення до Львова у нього виник конфлікт із професором В. Подляхою, який вважав що поїздка К. Міхаловського була безрезультатною і йому краще було б залишитися у Львові і займатися навчанням. К. Міхаловський відчув, що людина, яка була для нього великим авторитетом і одним з учителів, не зовсім мала рацію. Він пов’язав це з тим, що сам В. Подляха не бував ані в Парижі, ані у Венеції. Водночас К. Міхаловський у часи, коли вже став викладачем, вважав, що наукові поїздки є важливим елементом наукового вишколу молоді [Michałowski, 1986].

Отже, за його спогадами, основну увагу і під час навчання, і під час поїздок за кордон, молодий учений звернув на історію мистецтва, з якою він надалі і планував пов'язати свою діяльність. Після закінчення університету професор Я. Болоз-Антоневич спробував його працевлаштувати. Деякий час К. Міхаловський працював секретарем консерватора львівського воєводства доктора Юзефа Піотровського [Michałowski, 1986]. Проте кількомісячна праця на цій посаді, яка ще й закінчилася невеликим скандалом (К. Міхаловський не зовсім правильно оформляв і підписував частину документів), принесла йому не стільки знайомство з історією мистецтва, як це описував йому Я. Болоз-Антоневич, скільки бюрократичну “паперову” роботу.

Молодий К. Міхаловський опинився на роздоріжжі й сам не знав, у якому напрямку треба рухатися. Я. Болоз-Антоневич помер, а В. Подляха не проявив особливого інтересу до постаті молодого випускника університету. Вирішення проблеми прийшло несподівано. Під час навчання К. Міхаловський час від часу “заглядав” на заняття з класичної археології, які проводив професор Едмунд Булянда. Самі заняття не подобалися йому, значною мірою саме з огляду на методологічні розбіжності між професором та студентом у питаннях інтерпретації античного мистецтва [Michałowski, 1986]. К. Міхаловський вважав ці заняття непридатними для того, щоб скласти уявлення про стародавнє мистецтво. Цікавою є згадка про те, що там він зустрічав знаменитого письменника Яна Парандовського, який одночасно вивчав класичну філологію та археологію і дуже серйозно сприймав свої студії з античності. Коли він пізніше дізнався про намір К. Міхаловського займатися античною культурою, то надав йому чимало корисної інформації з цього приводу, яку супроводжувала гостра і саркастична характеристика тогочасних професорів Львівського університету, котра, як зазначив К. Міхаловський, все ж була справедливою [Michałowski, 1986].

Історія появи К. Міхаловського в археології була, за його словами, ледь не випадковою. Наприкінці червня 1924 р., під час п'ятого року свого навчання, він пополудні прийшов до приміщення семінару класичної археології, щоб через посередництво тодішньої асистентки Яніни Орошувни, отримати підпис професора на вписаних до індексу його заняттях, на які К. Міхаловський фактично не приходив. Цілком несподівано, дізнавшись про труднощі з працевлаштуванням свого товариша, Яніна запропонувала йому зайняти посаду асистента кафедри класичної археології. На заперечення К. Міхаловського, що він не має жодного уявлення про археологію (“*nic się nie znam na archeologii*”), вона спробувала його заспокоїти, що відсутність знань можна швидко надолужити, якщо серйозно взятися за це питання [Michałowski, 1986]. Вона порадила йому не втрачати час і опанувати проблематику класичної археології. Зранку наступного дня К. Міхаловський вирушив до університету, де

відбулася розмова з Е. Буляндою, яка визначила все його подальше майбутнє життя, зокрема й стала однією з причин виникнення польської школи середземноморської археології [Michałowski, 1986].

Варто додати, що К. Міхаловський залишив досить показову характеристику Е. Булянди¹. Низького зросту, з низьким голосом, він абсолютно не відповідав своєму активному характеру, більше придатному не до наукової, а до організаційної роботи, що деякою мірою впливало, на думку К. Міхаловського, на наукову діяльність кафедри. Більше того, він уважав, що Е. Булянда не зовсім вірив у можливість розвитку класичної археології у Львові, тому й приділяв значну частину свого часу організаційній роботі в університеті. Вихованець Ягеллонського університету, учень Пьотра Беньковського, Е. Булянда навчався у Відні і перебував рік в Афінах та деякий час у Римі, тому К. Міхаловський все ж уважав його надзвичайно фаховим дослідником та науковцем [Michałowski, 1986].

Перша розмова Е. Булянди і Казімежа була більше схожою на монолог професора. Останній повідомив молодому випускнику, що зібрав про нього достатню кількість інформації і вважає його людиною з хорошими здібностями, але без доброго керівництва і подекуди “страшенно лінивою”. Він вручив йому два томи фундаментального видання “Die griechische Kultur und die hellenistisch-romische Kultur”, які К. Міхаловський мав опрацювати протягом літа і 1 вересня з’явитися до професора на приватний колоквиум та приступити до роботи на посаді молодшого асистента кафедри. Окрім того, він повинен підготувати дисертацію протягом двох років. Далі він мав виїхати за кордон для стажування й Е. Булянда обіцяв допомогти зі стипендією. К. Міхаловський згадував, що саме той професор, до якого він завжди ставився вельми критично, зрештою і визначив його майбутнє [Michałowski, 1986]. Орієнтуючись на нього, він окреслив критичне ставлення до самого себе, щоб не допустити появи тих недоліків, які він бачив у Е. Булянди.

Протягом літа 1924 р., він інтенсивно самостійно працював і охопив значно більше матеріалу ніж вимагав Е. Булянда. На кафедрі його основним завданням стала робота у бібліотеці, яка налічувала кілька тисяч книг. К. Міхаловський зайнявся її каталогізацією. Бібліотека була досить непоганою, а з відсутністю потрібної літератури не виникало проблем, оскільки можна було легко знайти книги в бібліотеці університету, або ж банально купити їх для кафедри [Michałowski, 1986].

Документально поява К. Міхаловського на кафедрі зафіксована дещо детальніше. 25 червня 1924 р. датоване подання Е. Булянди, у якому він просив надати посаду молодшого асистента кафедри класичної археології Казімежу

¹ Детальніше про Е. Булянду див.: [Білас, 2012].

Міхаловському на термін з 1 жовтня 1924 р. по 30 вересня 1925 р. Також у справі є анкета, яку заповнював К. Міхаловський 1 липня 1924 р. Рішення було прийнято 29 липня, коли академічний сенат університету погодився прийняти його на посаду асистента, яку до того обіймав Клеменс Звірський [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 2–3]. Проте перший період роботи К. Міхаловського в університеті не був безхмарним. Уже 15 грудня 1924 р. його звільнили з огляду на те, що відбулося скорочення фінансування посад асистентів, причому в документі вказувалося, що відповідальність за це несе Варшава й офіційна влада [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 6]. К. Міхаловський не згадав про це у своїх спогадах, але очевидно протягом цього часу, його становище залишалося вкрай непевним аж до кінця лютого – початку березня 1925 р., коли він ще раз отримав змогу зайняти посаду. Е. Булянда 18 березня 1925 р. пропонував знову прийняти його молодшим асистентом кафедри класичної археології на період від 1 квітня до 31 грудня 1925 р. [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 7–8]. Проте ситуація затягнулася і рішення керівництво університету прийняло лише 25 травня 1925 р.

До роботи в університеті К. Міхаловський повернувся з 1 червня 1925 р. і контракт йому продовжили до 31 грудня, як і пропонувалося [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 9–10]. Вочевидь справа не завершилася навіть тоді, оскільки вже 23 червня Е. Булянда вкотре змушений робити ще одне подання, щоб К. Міхаловський міг займати посаду з 1 жовтня до 31 грудня 1925 р. [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 11]. У вересні молодому вченому рішенням академічного сенату доручили посаду з 1 січня 1926 р. до 30 вересня 1926 р. [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 12].

16 червня 1926 р. датована особиста анкета К. Міхаловського, яка йшла разом з поданням. Він зазначив, що він є випускником філософського факультету, проживає на вулиці Яблонівських, 8 і займав посаду молодшого асистента з 1 жовтня 1924 р. [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 13]. 23 червня Е. Булянда подав документи, а 30 вересня Гуманітарний факультет повідомив К. Міхаловського про рішення [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 14].

У цей час він займався як викладацькою роботою, так і працював над дисертацією. Тему своєї докторської дисертації сам К. Міхаловський охарактеризував як таку, що “пізніше ніколи б не дав жодному зі своїх учнів”. Він приходив на кафедру зранку і після обідньої перерви, яка тривала не більше години-двох, повертався і працював до пізньої ночі. Незабаром його кабінет став місцем цікавих зустрічей археологів, істориків стародавнього світу й істориків мистецтва. К. Міхаловський став помічати, що почав цілком вільно орієнтуватися в античній і археологічній проблематиці, причому подекуди краще ніж у звичних для нього питаннях історії мистецтва, літератури і філософії [Michałowski, 1986].

Частими гостями ставали професор Щепанський, який згодом підготував підручник з історії античної культури, філолог-класик Мар'ян Голіас, професор Р. Ганшинець. Для останнього К. Міхаловський готував рецензії на найновішу археологічну літературу, а сам Р. Ганшинець обговорював із молодшим асистентом кожен номер новозаснованого видання “Kwartalnik Klasyczny” [Michałowski, 1986]. Латиніст Єжи Ковальський та Константій Хілінський також заходили до К. Міхаловського. К. Хілінський відрізнявся від інших професорів університету, оскільки був вихованцем Петербурзької школи². Подекуди заходив до нього й відомий філолог-класик, папіролог Станіслав Вітковський.

На початку своєї кар'єри К. Міхаловський підтримував контакти з Леоном Козловським. У цей же час він почав проводити заняття у студентів, ще не маючи диплома доктора. Серед них він пізніше згадував Ксаверія Півкоцького, Єжи Кульчицького, Ярослава Константиновича, Івана Старчука і Казімежа Маєвського. Тоді кожну публікацію обговорювали і дискутували. Хоча думки учасників цих зустрічей повсякчас різнилися, але, на переконання К. Міхаловського, відчувався інтенсивний “студентський запал до науки” та знань, який мав значний відтінок амбітності [Michałowski, 1986]. При цьому можливості для міжнародних контактів були вкрай нечисленними. Єдиним візитом закордонного вченого на кафедру, за його пам'яті, був приїзд професора Богаєвського, археолога з Ленінграда.

Цікавим є епізод, коли К. Міхаловський мав представити частину своєї докторської дисертації на засіданні Львівського наукового товариства. Засіданням секції керував юрист і знавець мистецтва Леон Пілінський. К. Міхаловський обрав для доповіді вступ, втім, дещо переробив його і долучив до неї дещо сміливу інтерпретацію грецької скульптури першої половини V ст. до н. е., у якій він почав вбачати елементи кубізму, а в дорійському мистецтві навіть елементи експресіонізму. Л. Пілінський, В. Подляха та інші присутні досить гостро відреагували на таку інтерпретацію, своєю чергою, молоді товариші К. Міхаловського, які були на засіданні, підтримали його і вважали, що Казімеж прогресивно вступив у суперечку з консервативними поглядами “старої професури” [Michałowski, 1986]. Утім сам доповідач за кілька років усвідомив, що Л. Пілінський був таки правий.

Під кінець 1925 р. К. Міхаловський зібрав достатню кількість матеріалів для своєї дисертації й узгодивши все з Е. Буляндю, фактично з початку 1926 р. закінчив основний текст дисертації. Прийшов час здавати іспити. У той період деканом гуманітарного факультету був Ян Чекановський. Головний іспит, який тривав дві години, приймала комісія в складі Е. Булянди, В. Подляхи і К. Хілінського. Іспит з філософії приймали К. Твардовський і Вартенберг.

² Детальніше про К. Хілінського див.: [Крульчик, 2014].

Я. Чекановський був настільки вражений рівнем підготовки К. Міхаловського, що після іспиту обіцяв посприяти йому в отриманні стипендії для досліджень закордоном, після здобуття докторського ступеня. Пізніше така стипендія Міністерства релігійних вірувань і публічної освіти була отримана, причому не в останню чергу завдяки Я. Чекановському [Michałowski, 1986].

У Державному архіві Львівської області зберігся і сам текст докторської дисертації К. Міхаловського. На нашу думку, варто зупинитися на цій праці детальніше, оскільки дослідники досі її не характеризували. Машинопис дисертації “Niobidzi w sztuce starożytnej (Z wyłączeniem grupy floreckiej i rokewnych jej zabytków w rzeźbie statuarycznej)” датовано 1925 р. [ДАЛО, ф. 26, оп. 4, спр. 424, арк. 1]. Перший розділ присвячений представленню міфу про дітей Ніоби у малярстві. У другому автор розглянув рельєфи, зокрема, окремі підрозділи описують рельєфи на троні Зевса, етрусські рельєфи та рельєфи, які присвячені безпосередньо смерті дітей Ніоби [ДАЛО, ф. 26, оп. 4, спр. 424, арк. 26–59]. У третьому розділі розглянуто пам'ятки торевтики і гліптики [ДАЛО, ф. 26, оп. 4, спр. 424, арк. 60–65], а в четвертому – теракоти [ДАЛО, ф. 26, оп. 4, спр. 424, арк. 66–77]. П'ятий розділ дисертації присвячено скульптурі, головнo, пам'яткам V ст. до н. е. [ДАЛО, ф. 26, оп. 4, спр. 424, арк. 78–136]. У додатку розглянуто скульптуру зі збірки Радзивіллів, яку К. Міхаловський згодом опублікував як окрему статтю, про що йтиметься далі.

30 червням 1926 р. датовано черговий блок документів, пов'язаний із поданням на зайняття К. Міхаловським посади [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 14–19]. Він уже став доктором філософії, що відзначив і в анкеті, і в заяві [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 16, 18]. Рішення сенату було позитивним і йому надали посаду з 1 жовтня 1926 р. по 30 вересня 1927 р. (при цьому Е. Булянда у поданні допустив технічну помилку в даті, попросивши надати посаду до 31 вересня) [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 19]. 12 лютого 1927 р. датоване посвідчення, яке К. Міхаловському видали для “wzytku władz wojskowych”, де йшлося про те, що Казімеж Йозеф Мар'ян Міхаловський 6 травня 1926 р. здобув ступінь доктора філософії [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 20].

У липні 1927 р. він знову отримав посаду молодшого асистента [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 21–22]. 15 березня 1928 р. датований лист Міністерства релігії та освіти до ректорату Львівського університету про виділення К. Міхаловському суми в 700 злотих для участі в конгресі етрускологів в Італії [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 25]. У листопаді Міністерство надіслало листа з проханням надати відгук про К. Міхаловського з огляду на необхідність виділити йому кошти для закордонних стажувань. Відповідний відгук написав Е. Булянда, який високо відзначав фаховий рівень та здібності свого підлеглого [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 26]. У вересні

101 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
1929 р. К. Міхаловського просили зарахувати вже на посаду старшого асистента на період з 1 жовтня 1929 р. по 31 грудня 1929 р. [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 27]. Призначення на посаду старшого асистента мало відбуватися за згодою всіх професорів Гуманітарного факультету університету і 29 вересня 1929 р. датовано відповідний документ. Більшість професорів висловилися за, проти – жоден, частина була відсутньою і не залишила свого підпису у відповідній графі документа [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 28]. Академічний Сенат погодив це призначення на запропоновані строки [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 29].

Збереглися і недатовані програми курсів, які К. Міхаловський читав, вочевидь, у проміжку між захистом докторської та габілітацією³. У першому триместрі він викладав вступ до класичної археології. Досить показовий перелік питань, які розглядали на заняттях: 1) загальна характеристика дисципліни; 2) історія науки; 3) методика роботи (а) теорія мистецтва; б) інтерпретація матеріалів; с) класифікація хронологічна; 4) топографія, нумізMATика, епіграфіка; 5) класична археологія й історія мистецтва та історія культури, 6) історія і техніка розкопок, 7) консервація, 8) організація роботи [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 83]. У другому триместрі він викладав курс під назвою “Мінойсько-мікенське малярство” [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 83]. Третій триместр містив курс, присвячений Дельфам, де розглядали історію давнього міста, його роль в історії Греції, топографію, архітектурні пам’ятки, епіграфіку [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 84]. Ці програми свідчать не лише про високий фаховий рівень К. Міхаловського, який був достатньо підготованим, щоб братися за викладання таких курсів, але й про широту його тодішніх наукових зацікавлень.

У жовтні 1929 р. він подав заяву до Ради Гуманітарного факультету з проханням допустити його до габілітації на посаду доцента класичної археології. Він подав життєпис, список праць, програму занять; цікавою є згадка про те, що він був “membres étaugers de L’Ecole Française d’Athènes” [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 31]. Цим часом датовано й ухвалу Ради факультету про потребу вибору комісії і допуск до габілітації [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 32]. Цікавим у характеристиці наукових зацікавлень та досліджень К. Міхаловського є опис його габілітації та рецензія на його публікації.

Всупереч спогадам самого К. Міхаловського, у документах, які подано Раді факультету, було вказано, що він вивчав саме класичну археологію як основний предмет під час свого навчання в університеті [ДАЛО, ф. 26, оп. 5,

³ На це вказує, зокрема, той факт, що ці програми розміщені наприкінці архівної справи, що зберігається в ДАЛО. Якщо ж врахувати, що в її основу лягла його габілітаційна справа, у яку “підшили” всі інші документи, то можна припустити, що це саме ті програми, які згадані у самій документації, пов’язаній із габілітацією. Тому їх можна датувати на жовтень 1929 р.

спр. 1269, арк. 33]. Очевидно, це було зроблено для того, щоб уникнути подальших труднощів при затвердженні габілітації Міністерством. Можливо, були й інші мотиви, але цілком очевидним є невідповідність цієї частини спогадів ученого офіційній документації.

Уже згадувалося, що у вересні 1927 р. він став стипендіатом Міністерства релігії та освіти й отримав змогу стажуватися у Берліні. Серед дослідників, з якими він консультувався, згадано Роденвальдта, Ноака, Мюллера з Берліна, фон Дунна з Гайдельберга і фон Саліса з Мюнстера. Окрім того, він отримав консультації Людвіга Курціуса та фон Біссінга у Римі. Особливо відзначається співпраця К. Міхаловського з Французькою Школою в Афінах, де він брав участь у розкопках на Фасосі та Малії на Криті. Загалом стажування тривало сукупно близько двох років, протягом яких він відвідав Німеччину, Данію, Англію, Францію, Австрію, Угорщину, Югославію, Швейцарію, Італію і Грецію, де “навів значну кількість особистих наукових контактів” і навіть опублікував частину своїх досліджень для Французької Школи в Афінах [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 33]. Згадував свої стажування й сам К. Міхаловський. Зокрема, показовим є опис його перебування у Берліні, де він записався на навчання як простий студент першого року, оскільки, за його словами, він усвідомлював, що львівський докторат із класичної археології не був інтегрований до реальної світової науки і в його дослідженнях та знаннях були досить серйозні вади, які треба було виправляти. Навчання в Берліні, Гайдельберзі і Мюнстері дали змогу усунути чимало цих пробілів та поглибити наукову проблематику. Він відвідував заняття Герхарда Роденвальдта, Ульріха Ноака, Людвіга Курціуса та багатьох інших. На деякі заняття треба було приходити за півгодини до початку, щоб зайняти вільне місце в аудиторії.

До складу комісії у справі габілітації увійшли К. Хілінський, Е. Булянда, С. Вітковський і В. Подляха. Сама габілітація мала відбутися 4 грудня 1929 р. Першою у списку праць, які він подавав для розгляду, була його докторська дисертація. У рецензії відзначалося, що К. Міхаловському вдалося простежити вплив різьби на давнє малярство і взаємозв’язок між існуючими у різних жанрах мотивами на теракотах та на північнопричорноморських саркофагах III ст. до н. е. Він проаналізував матеріал із Південної Італії, галереї Уффіці у Флоренції, та встановлено зв’язок групи теракотів V ст. до н. е., які зберігалися у Гамбурзькому музеї, з сюжетами, присвяченими дітям Ніоби [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 34]. Другою поданою працею була франкомовна стаття в журналі “Eos”. Вона мала назву “Les Niobides dans l'art plastique grec de la seconde moitié du Vème siècle” і була опублікована в 1927 р. Стаття написана за матеріалами докторської дисертації. У ній К. Міхаловський аналізував оригінальну різьбу 440 р. до н. е. зі збірки одного з римських музеїв, яка, на його думку, зображала доньку Ніоби. Як аналогію він наводив іншу скульптуру

103 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
доньки Ніоби з Нової гліптотеки Карлсберга, у Копенгагені [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 35].

Наступною публікацією була стаття “Niobidzi na płaskorzeźbach tronu Zeusa w Olimpji”, опублікована в “Kwartalnik Klasyczny”, а пізніше французькою мовою в “Eos”. На підставі аналізу античної писемної традиції К. Міхаловський розглянув питання, які саме міфологічні сюжети пов’язані з дітьми Ніоби були зображені на скульптурі Фідія і його учнів. Він висловив гіпотезу, про те, що враховуючи дані “Іліади” та творів грецьких трагіків, це були шість дочок Ніоби разом з Артемідією. Відзначалося, що гіпотезу К. Міхаловського у той час прийняла група інших зарубіжних дослідників, окрім того ці науковці обговорювали її у своїх публікаціях [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 35–36].

У статті “Ein Niobekopf aus den Sammlungen des Fürsten Radziwiłł in Niebogów”, яка вийшла у Відні 1927 р., К. Міхаловський проаналізував скульптуру зі збірки Радзивілів, яку він раніше розглядав у своїй докторській дисертації у додатку, а також описав близько 20 аналогій, які дослідник знайшов у музейних збірках Європи [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 36].

Стаття “Un vase a rouges de Lancut”, опублікована у першому номері журналу “Eos” за 1928 р., була присвячена античній посудині, яку він запропонував датувати 420–410 рр. до н. е. У статті “Zum Sarkophag aus S. Constanza”, він розглянув саркофаг, який запропонував датувати IV ст. до н. е.

Музеологічній проблематиці присвячена стаття “Wielki Ołtarz Zeusa z Pergamonu w Berlinie”, що вийшла в “Kwartalnik Klasyczny”. Основну увагу дослідника займали питання консервації і збереження пам’ятки [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 37].

Стаття “Virgile et les beaux arts” на час габілітації все ще перебувала в друці у журналі “Eos”, тому дослідник надав для комісії її друкований текст. К. Міхаловський проаналізував, яким же був вплив будівельної програми Августа на творчість Вергілія і чи можна віднайти в ній сліди аналізу сучасної поетові зміни архітектурного обличчя Риму. Порівнявши творчість Вергілія з поезією Овідія, Горация, Проперція, вчений дійшов висновку, що Вергілій зосередив свою увагу на інших питаннях, а також вважав, що вочевидь єдиною цікавою згадкою є фрагмент з III книги “Георгік”, де згаданий храм Марса Месника [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 37–38].

Власне габілітаційна робота мала назву “O sztuce doryckiej”. Структурно робота складалася зі вступу і чотирьох розділів й викликала особливий інтерес вже самою постановкою багатьох питань. Наприклад, К. Міхаловський вказував на відсутність розробленого понятійного апарату, присвяченого іонійському та дорійському мистецтву. Зрештою, доводилося навіть розбирати тезу, чи можна взагалі говорити про специфічні локальні варіанти давньогрецького мистецтва. Перший розділ був присвячений Пелопоннесу і колоніям. Зокрема, розглянуто

питання міфічного повернення Гераклідів, проблеми діяльності митців іонійського походження, тези про “доризацію” Пелопоннесу, основні риси композиційної відмінності іонійського та дорійського мистецтва. Другий розділ дослідник присвятив аналізу загальних рис дорійського стилю. На його думку, можна говорити про специфічні риси мистецтва північно-східного Пелопоннесу, які склалися всередині єдиного грецького мистецтва. Третій розділ присвячений характеристиці цього стилю, а в четвертому розглянуто “доризм”, як специфічне явище античного мистецтва. У підсумку, К. Міхаловський зазначав, що грецьке мистецтво, за своєю суттю, відображає синтез іонійського та дорійського напрямів [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 38–40].

Останнім блоком публікацій К. Міхаловського були нариси, присвячені богам і людям у грецькому та римському мистецтві. Зокрема, побачили світ публікації, присвячені Зевсу і Гері, а нариси про Афіну і Аполлона все ще були в друці [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 41].

Загальний висновок комісії був позитивний і вона пропонувала допустити К. Міхаловського до габілітації [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 41]. До нас дійшли протоколи комісії від 16 жовтня, 4 листопада, 7 листопада [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 43–45, 48]. Зрештою, 4 грудня К. Міхаловський успішно пройшов габілітацію і Рада Гуманітарного факультету подала документи у Міністерство для присвоєння вченому *veniam legendi* у сфері класичної археології [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 49]. Рішення було затверджено Міністерством 23 січня 1930 р., про що надіслано відповідний лист до університету і це рішення через ректорат повідомлене тогочасному деканові факультету К. Хілінському, а той своєю чергою – К. Міхаловському, якого попередньо ще й затвердили на посаді старшого асистента на період з 1 січня до 30 вересня 1930 р. [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 59–64].

У грудні 1929 р. К. Міхаловському надали 1 680 злотих із метою наукового стажування за кордоном і поїздок. До 15 березня він повинен був надати результати наукових студій, щоб отримати кошти у бухгалтерії Львівського університету [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 46–47]. Проте з листа ректорату до К. Міхаловського від 21 жовтня 1930 р. бачимо, що ця справа затягнулася [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 69].

Уже в жовтні 1930 р. К. Міхаловський почав викладати у Варшавському університеті, при цьому юридично все ще будучи працівником Львівського університету. Формально на 1931 і 1932 р. він отримував “відпустку” у Львівському університеті, з огляду на “державне подання”. Вже у вересні 1931 р. у документах він фігурує як професор. Низка документів висвітлює також переписку між Варшавським та Львівським університетами з приводу фінансових внесків, які К. Міхаловський сплачував під час своєї роботи у Львові [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 70–76].

Подальша наукова та освітня діяльність К. Міхаловського пов'язана саме з Варшавським університетом і становить окрему проблему, яку частково висвітлили польські дослідники. Надалі він зосередив свою увагу на тому, щоб організувати польські закордонні експедиції (зокрема, першу польську експедицію у Єгипті) та займався мистецтвом о. Делос, що очевидно було логічним продовженням результатів його наукових стажувань та курсу, який він викладав у Львівському університеті, програма якого дійшла до нас і який ми характеризували вище [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1269, арк. 84].

Отже, діяльність К. Міхаловського у Львівському університеті стала для нього початком його численних досліджень у сфері історії стародавнього світу. Очевидно, однією з найбільших проблем львівської міжвоєнної школи античної археології, яка була серед провідних у міжвоєнній Польщі, стала відсутність власних античних археологічних експедицій на пам'ятках, пов'язаних з греко-римською античною цивілізацією. Наукові стажування працівників кафедри та їхня участь у розкопках за кордоном в індивідуальному порядку частково це компенсували, проте не могли повністю замінити потребу хоча б в одній такій експедиції. Тому дослідження К. Міхаловського у львівський період його діяльності провадилися радше у сфері історії античного мистецтва, що було зумовлено як вищеописаною ситуацією, так і його фаховою підготовкою передовсім як історика мистецтва. У сфері класичної археології він займався самоосвітою і, за його власними словами, значно підвищив свій рівень під час стажувань у Європі. Це уже наприкінці 1920-х років дало змогу йому читати фахові курси, не лише присвячені античній археології, а й проблемам античного мистецтва та досить широкий курс про Дельфи. При цьому його габілітація все ще була присвячена проблемам історії мистецтва.

Подальший перехід на роботу у Варшавський університет був пов'язаний із відсутністю відповідного фахівця у цьому навчальному закладі. К. Міхаловський, як чудовий знавець, завдяки власним зусиллям цілком сформувався у Львівському університеті. Пізніше він виведе польську археологію на новий рівень: якщо раніше дослідники цікавилися тільки Грецією та Римом, то він розширив інтерес польської археології до середземноморського виміру. Численні експедиції у Єгипті, Сирії, Судані, на Криті, дослідження античних та східних пам'яток, які проводив К. Міхаловський, і сьогодні дають змогу польській археології займати провідні позиції у науковому світі. І без дослідження раннього етапу наукової діяльності К. Міхаловського, неможливо зрозуміти весь цей його успіх як зрілого науковця вже у Варшаві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бандровський О.* Вивчення історії стародавнього світу у Львівському університеті / Олександр Бандровський // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 115–121.
2. *Баукова А.* Антична археологія у Львівському університеті / Анастасія Баукова // Вісник Львівського університету. – 2014. – С. 123–138. – (Серія історична; вип. 50).
3. *Баукова А.* Роман в археології, або галицький вимір широкого захоплення античністю (XVIII ст. – 30-ті роки XX ст.) / Анастасія Баукова // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2015. – Вип. 19. – С. 187–198.
4. *Білас Н.* Археологічна наука у Львівському університеті (XIX – 30-ті роки XX ст.) / Наталія Білас // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 46–114.
5. *Білас Н.* Педагогічна та адміністративна діяльність професора Едмунда Булянди у Львівському університеті / Наталія Білас // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2012. – Вип. 16. – С. 350–381.
6. Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 1269. – Особова справа К. Міхаловського – 86 арк.
7. Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. 26. – Оп. 4. – Спр. 424. – Докторська дисертація К. Міхаловського “Ніоба в давньому мистецтві”⁴ – 148 арк.
8. *Крульчик К.* Константин Хишинский (1881–1939) – польский исследователь античности / Кшиштоф Крульчик // Мнемнон. Исследования и публикации по истории античного мира / Под ред. проф. Э. Д. Фролова. – Санкт-Петербург, 2014. – Вып. 14. – С. 419–442.
9. *Лаврецький Р.* Історична освіта та наука у Львівському університеті в 1918–1939 роках: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук / Роман Лаврецький. – Львів, 2000. – 20 с.
10. *Погоральський Я.* Міхаловський Казимеж Юзеф Маріан / Ярослав Погоральський // Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького. – Львів, 2012. – Т. 4. – С. 656–657.
11. *Ситник О.* Археологічна наука у Львові. Перша половина XX століття / Олександр Ситник. – Львів; Жешів, 2012. – 365 с.
12. *Królczyk K.* Historia starożytna na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym / Krzysztof Królczyk // Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету) / за редакцією Л. Зашкільняка та П. Серженги. – Львів, 2015. – С. 122–132.

⁴ В архівному описі справи допущено помилку, оскільки співробітник, який її описував, вочевидь погано володів польською мовою і не зміг правильно перекласти назву. У дисертації йдеться про ніобідів – дітей Ніоби.

13. *Królczyk K.* Historia starożytna / Krzysztof Królczyk // Historia na Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczyciele (do 1939 roku) / red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkiłniak. – Rzeszów, 2016. – S. 177–201.
14. *Michałowski K.* Wspomnienia: okres lwowski (1919–1926) / Kazimierz Michałowski // *Michałowski K.* Wspomnienia. – Warszawa, 1986. – 349 s. [Resurs elektroniczny]. – Dostęp: <http://www.lwow.home.pl/michalowski.html>.

Стаття: надійшла до редакції 20.11.2016
прийнята до друку 06.12.2016

**KAZIEMIERZ MICHAŁOWSKI AND HIS CLASSICAL STUDIES
AT LVIV UNIVERSITY DURING THE INTERWAR PERIOD**

Viktor HUMENNYI

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Uniwersytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: hvlterant@gmail.com*

The article deals with the problem of scientific and teaching activity of Kazimierz Michałowski – a graduate and an academic of the Lviv University, who later became a professor of the University of Warsaw, and founded the Polish scientific school of the Mediterranean archaeology. Author reveals, that as a graduate student, K. Michałowski was mainly interested not in archaeology, but in the field of art history, that left a mark on his doctoral thesis and habilitation research. Beginning from 1924, he begins his work as an assistant at the Classical archaeology department, that was held at that moment by Edmund Bulanda. This fact changed his scientific interests, and K. Michałowski began to work on topics of Ancient history and archaeology. Using archival documents and K. Michałowski's own memoirs, we present the evolution of his scientific views and the main facts of his work at the Classical Archaeology Department in Lviv. The analysis of his scientific works helped the author to detail K. Michałowski's contribution to the research of some main outfits of the classical culture. In that context, his doctoral thesis and works presented for the habilitation in 1929 are analyzed.

In 1926 K. Michałowski finished his doctoral thesis that was dedicated to the history of Greek Art considering the image of Nioba's children in ancient sculpture and paintings. His scientific activity was also very intense in the 1920-s. In 1927 he visited the Etruscology Congress in Italy. In 1927 he got an ability to visit Berlin and Rome. He also cooperated with the French School at Athens and participated in its excavations in Crete. Spending almost two years in different European countries K. Michałowski used this possibility to visit Germany, Denmark, United Kingdom, France, Hungary, Austria, Italy and Greece. Some of his research was published in the bulletins of French School in Athens. In 1929 he finally decided to completed his habilitation work that was dedicated to the problem of Dorian Art. From October 1930 he started to teach at Warsaw University and from 1931 he is described in official

documents as a professor and needless to say that beginning from that period he slowly starts to switch his work and scientific interests to Warsaw University where he not only became the Head of the Classical Archaeology Department but founded a brand new way for the Polish archaeology.

Another block of interesting materials consists of the courses programs. Those were the courses that K. Michałowski taught as a member of Classical Archaeology Department of Lviv University. He taught Classical archaeology, Minoan-Mycenean Art History and a course that was dedicated to Delfian history. K. Michałowski's activity in Lviv University became a start for his research in the field of Ancient History. Nevertheless, we must note the fact that there were no expeditions from the Lviv University in the interwar period that excavated Graeco-Roman sites and K. Michałowski and other scholars had to work with the topics connected with Art History and mainly based on the material that was excavated by other archaeologists.

Key words: Kazimierz Michałowski, Lviv University, classical studies, classical archaeology, interwar period, classical world.

REFERENCES

- Bandrovskiy, Oleksandr. "Vyvchennia istorii starodavniogo svitu u Lvivskomu universyteti." *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 8 (2005): 115–121. (in Ukrainian)
- Baukova, Anastasia. "Antychna arkheolohia u Lvivskomu universyteti." *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria istorychna* 50 (2014): 123–138. (in Ukrainian)
- Baukova, Anastasia. "Roman v arkheolohii, abo halytskyi vymir shyrokooho zakhoplennia antychnistiu (XVIII st. – 30-ti roky XX st.)." *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 19 (2015): 187–198. (in Ukrainian)
- Bilas, Natalia. "Arkheolohichna nauka u Lvivskomu universyteti (XIX – 30-ti roky XX st.)." *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 8 (2005): 46–114. (in Ukrainian)
- Bilas, Natalia. "Pedahohichna ta administratyvna dialnist profesora Edmunda Bulandy u Lvivskomu universyteti." *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 16 (2012): 350–381. (in Ukrainian)
- Doktorska dysertatsia K. Mikhalovskoho "Nioba v davniomu mystetstvi". Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO). Fond 26, opys 4, sprava 424. (in Polish)
- Krulchuk, Kshyshtof. "Konstantin Khilinskii (1881–1939) – polskii issledovatel antichnosti". *Mnemnon. Issliedovania i publikatsii po istorii antichnoho mira* 14 (2014): 419–442. (in Russian)
- Królczyk, Krzysztof. "Historia starozytna na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym." *Istoria ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (do 75-littia stvorennia istorichnoho fakultetu)*. Red. Leonid Zashkilniak, Paweł Sierżęga. Lviv, 2015. 122–132. (in Polish)

- 109 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
- Królczyk, Krzysztof. “Historia starożytna.” *Historia na Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczyciele (do 1939 roku)*. Red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak. Rzeszów, 2016. 177–201. (in Polish)
- Lavretskyi, Roman. *Istorychna osvita ta nauka u Lvivskomu universyteti v 1918–1939 rokakh: Avtoreferat dysertatsii kandydata istorychnykh nauk*. Lviv, 2000. (in Ukrainian)
- Michałowski, Kazimierz. “Wspomnienia: okres lwowski (1919–1926).” Michałowski Kazimierz. *Wspomnienia*. Warszawa, 1986. <http://www.lwow.home.pl/michalowski.html>. (in Polish)
- Osobova sprava K. Mikhalovskoho. Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO). Fond 26, opys 5, sprava 1269. (in Polish)
- Pohoralskyi, Yaroslav. “Mikhalovskyi Kazymezh Yuzef Marian.” *Entsyklopedia Lwowa*. Red. Andrii Kozytyskyi. Lviv, 2012. 656–657. (in Ukrainian)
- Sytnyk, Oleksandr. *Arkheolohichna nauka u Lvovi. Persha polovyna XX stolittia*. Lviv, Zheshiv, 2012. (in Ukrainian)